

Tür: Araştırma Makalesi   **Gönderim Tarihi:** 28.03.2019   **Kabul Tarihi:** 29.04.2019
Atf Künyesi: Keser, M. (2019). “Alman Seyyah Engelbert Kaempfer’in Gözünden Şah Süleyman ve Sarayı”, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (1), 103-113.

ALMAN SEYYAH ENGELBERT KAEMPFER’İN GÖZÜNDEN ŞAH SÜLEYMAN VE SARAYI*

Melda KESER**

Özet

Engelbert Kaempfer, 1681 yılında, bilimsel çalışmalarını sürdürmek amacıyla İsveç’e göç etmiş ve oradan Kral XI. Karl’ın talimatıyla İran’a gönderilmek üzere oluşturulan heyette, heyetin sekreteri ve doktoru olarak görevlendirilmiş, tıp alanında uzman bir Alman araştırmacıdır. İsveç Kralı’nın amacı ve heyete vermiş olduğu görev, İran ile yeni ticaret yolları geliştirmek ve Şah’ı Osmanlı’ya karşı birlikte hareket etmeye ikna ederek anlaşma sağlamaktır. Heyet 29 Mart 1684 tarihinde İsfahan’a ulaşır. Kaempfer buradaki görevinde 20 ay kadar kalır, Farsça ve Türkçe öğrenir, çevresine, saraya, topluma dair gözlemlendiği ve öğrendiği her ayrıntıyı yazar. *İran Şahı’nın Sarayı* başlığı altında derlenmiş yazılarını, dolaysız olarak sarayı ve İran’ı tanıtmaya yönelik metinler olarak kaleme almıştır. Kaempfer’in, Alman Edebiyatına dahil olan seyahatname türündeki bu eseri Almanya’da, Türk Tarihine ilişkin önemli bir başvuru eseridir. Yürütülecek bu çalışmayla, Alman seyyah Engelbert Kaempfer’in kendisinin ve seyyah yönünün, İran seyahatinin ve seyahatnamesinin özellik ve içeriğinin ele alınarak hem Alman Dili ve Edebiyatı alanında hem de Türk Tarihi alanında Türkiye’de yürütülecek çalışmalara katkı sağlanması amaçlanmıştır. Çalışmanın sınırlandırılması bağlamında, Kaempfer’in anlatım ve görüşünü sunmaya yönelik seyahatnameden seçilen kısımlar Şah Süleyman’ın kişilik özellikleri ve saray işleyişine dair anlatımlarıdır.

Böylelikle, bu çalışmada Türkiye’de çevirisi bulunmayan, bu önemli eseri Almanca aslından inceleyerek, Kaempfer’in aktarımlarından örnekler sunmak suretiyle, Türk Tarihi literatürüne ve ilgili alanlarda yürütülecek yeni çalışmalara da katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Engelbert Kaempfer, Şah Süleyman, Safevi Sarayı, İran Türkleri, Alman Edebiyatı

Engelbert Kaempfers Travelbook “The Palace of İran Shah”

Abstract

Engelbert Kaempfer is a German researcher and scientist and his field of expertise is medicine. In 1681, he migrated to Sweden because of his studies, where he was appointed as the secretary and doctor of the travel committee to Iran with the order of King Karl XI. The King’s aim and mission he granted to the committee was to develop new trade routes with Iran, and sign a pact with the Iran Shah against the Turks by persuading him to cooperate. The committee arrived at Isfahan in 1684. Kaempfer lived there for 20 months, learned Turkish and Persian languages and wrote every detail about his environment, the palace, and the society in his diaries. His work is published as a travelbook with the title *The Palace of İran Shah* and they can be described as texts to promote the palace and Iran. This travelbook which is still an important source in Germany, is qualified enough to be a source for researchers in Turkey as well. The book, which has not been translated to Turkish, is studied in its original language, and by conveying Kaempfer’s narration, we aim to contribute to the new studies that will take place in the literature of history and related fields.

In this work, we aim to give information about this German traveler and his travelbook about Iran. But the main subject will be discussed in the chapter about the personality of Shah and information about the Safawid Palace.

Key Words: Engelbert Kaempfer, Shah Suleiman, Safevid Palace, Iranian Turks, German Literature

* XVIII. Türk Tarihi Kongresinde sunulmuş bildirinin genişletilmiş halidir.

** Arş. Gör. Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tekirdağ/Türkiye. E-Mail: mkeser@nku.edu.tr, Orcid:0000-0003-0726-3535.

Giriş

Seyahatnameler kültür ve tarih çalışmalarında önemli bir yer tutmaktadır. Kimi zaman, seyyahın kişisel deneyimlerini, gözlemlerini aktaran öznel metinler olmaktan öteye gitmediği gibi, kimi zaman da Engelbert Kaempfer'in İran Sarayını tanıttığı seyahatnamesindeki gibi, olanı olduğu haliyle aktarmaya ve tanıtmaya yönelik de olabilmektedir. Kaempfer'in seyahatnamesi türündeki eserler okuyucuya yüzyıllar sonra dahi bilgi vermekte; dönemin özelliklerini, toplumsal yapıyı, belirli alanlardaki işleyişi, çalışmaları vb. birçok olguyu aktaran birer belge niteliği kazanabilmektedir.

Kaempfer'in Şah'ı tanıtarak başlayan seyahatnamesi, Şah Süleyman'ın tahta çıkışından yabancıları karşılama törenine, devlet ve hazine yönetiminden bölgelerin ve şehirlerin yönetimine, İsfahan'ın bahçelerinden sarayın haremine kadar birçok konudaki işleyişi tarif etmek suretiyle aktarmaktadır. Kaempfer'in aktardığı bilgilerin tamamını tek bir çalışmada ele almak, konuların kapsamından ötürü oldukça zordur. Bu çalışmada, *Şah Süleyman'ın kişiliği ve sarayın devlet işleri konusundaki tutumu* ile ilgili anlatımlar ele alınarak kısıtlamaya gidilecektir. Ancak, seyahatnamenin ciltleri, bölümleri ve bunların içerikleriyle ilgili olarak çalışma içerisinde aydınlatıcı bilgiler de sunulacaktır.

Seyahatnamesi kadar kendisi de önemli bir araştırmacı olan Kaempfer hakkında da, İran seyahati bağlamında bilgiler sunulacaktır. Örneğin; Kaempfer İran seyahatinde yaptığı incelemeler ve elde ettiği bulgularla doktora tezi yazmıştır. Seyahatnamesinin, bu çalışmada ele alınan bölümü, 18. yüzyılda kendisi hayattayken yayınlanmıştır. Kaempfer seyahat notlarını kendi dili olan Almanca ile tutmuş olsa da, yayınlarken Latince'ye çevirmiştir. Kaempfer'i tanıtmak amacıyla bu konularda çalışma içerisinde ilgili yerlerde bilgi verilecektir.

Sven Hedin, *16. ve 17. Yüzyılın Doğu Seyyahları* başlıklı eserinde Kaempfer'e yer vermemiştir. 1926 yılında Karl Meier Lemgo'nun Kaempfer hakkında araştırmalar yürütmesine dek de Kaempfer gündeme gelmemiştir. Ancak bundan sonrasında, Kaempfer'in doğuya yapmış olduğu İran ve Japonya seferleri Almanya'da dikkat çekmiştir. Kaempfer'in çalışmaları, Alman oryantalistlerin referans olarak gördüğü önemli kaynaklardan biri haline gelmiştir. Yayınlanmış seyahatnamesi, yayınlanmamış notları ve Latince yazmış olduğu doktora tezi titizlikle yürütülmüş çalışmalar sonucunda Kaempfer'in ana dili olan Almancaya çevrilmiştir.¹ Bu bağlamda, Kaempfer'in kaleme almış olduğu seyahatnamenin hem Almanya'da hem de Türkiye'de yürütülen Türk Tarihi çalışmaları için önem arz ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla, yürütülmüş bu çalışmada, Safevi Devleti Tarihi'ne ilişkin genel bir bilgi verildikten sonra, Kaempfer, Kaempfer'in İran seyahati ile seyahatnamesi hakkında bilgiler sunulacak ve Kaempfer'in Şah Süleyman ile Şah'ın sarayına ilişkin anlatımlarına ilişkin bilgiler verilecektir.

1. Safevi Devleti ve Şah Süleyman Dönemi

Safevi Devleti, 1501 yılında Şah I. İsmail tarafından kurulmuş, 1736 yılında Osmanlı, Rusya ve Afganlar etkisiyle yıkılana kadar Türk Tarihinde etkili olmuş bir devlettir. Etkisini hem doğu toprakları ve İran tarihi hem de Batı'nın siyasi ve ticari ilişkilerinde görmek mümkündür. Bir İslam devleti olarak, 12 İmam Şiiliğini benimsemiş, İran topraklarının günümüze dek gelen yapısını şekillendirmiştir. Toprak hâkimiyeti, dönem dönem gerçekleşen toprak kaybı ve kazanımlarıyla birlikte, günümüzün Azerbaycan, İran, Ermenistan, Irak, Afganistan, Türkmenistan ve Türkiye'nin doğu bölgelerinde olmuştur.

Devletin kurucusu olan Şah I. İsmail'den sonra, 1524 yılında Şah I. Tahmasb başa geçmiş ve başkent, Kazvin olarak değişmiştir. Şah I. Tahmasb dönemi ile birlikte, devletin topraklarında kayıpların başladığı bilinmektedir. Sırasıyla 1576 yılında Şah II. İsmail, 1578 yılında Şah Muhammed Hüdabende başa geçmiş ve toprak kaybı da devam etmiştir. 1587 yılında başlayan Şah I. Abbas döneminde devlet, topraklarını genişletmeye başlamıştır. 1598 yılında İsfahan başkent olarak değişmiştir. 1620 yılı itibarıyla, daha önce kaybedilmiş birçok yer geri alınmıştır. 1629 yılında Devletin başına Şah I. Safi, 1642 yılında Şah II. Abbas ve 1666 yılında Şah I. Süleyman geçmiştir. 1694 yılında tahta çıkan Şah I. Hüseyin dönemi, 1711 yılında devletin doğusunda başlayan toprak kayıpları, Şah II. Tahmasb döneminin başladığı 1722 yılında, doğuda verilen büyük toprak kaybı ile neticelenmiştir. 1732 yılında son hükümdar olan Şah III. Abbas tahta

¹Deubel., 1982, s. 11.

çıkılmış ve devlet 1736 yılında yıkılmıştır. Toprak hâkimiyetini ele alan Nadir Şah, Safevilerin varisi niteliğinde olan Afşar Hanedanlığını kurmuştur².

Engelbert Kaempfer'in seyahati sırasında tahtta bulunan ve Şah Süleyman adı ile tahta geçen Safi Mirza, Şah II. Abbas'ın en büyük oğludur. Hükümdarlığı 1666-1694 yıllarını kapsamakta ve tarihçiler tarafından *Safevi Devleti'nin çöküş sürecinin başlangıcı* olarak değerlendirilmektedir.³ Devlet yönetiminde ve halk arasında huzursuzluğa neden olmuş uygulamalarına dikkat çekilmektedir. Şah Süleyman döneminde gayrimüslimlere tolerans devlet eliyle azalmıştır. Örneğin; Hristiyanlara gösterilen tolerans, yerini 1672 yılında başkent İsfahan'da Ermeni başrahiplerinin zindana atılması ve Culfa'da kiliselerin yıllık 400 tuman vergiye bağlanması, 1678 yılında bazı Yahudi din adamlarının ölümle cezalandırılması gibi sert ve katı uygulamalara bırakmıştır. 1683 yılında, devlet gelirlerinin azalmış olmasını gerekçe göstererek Ermeni kilisesinden ve Kirman'da yaşayan Zerdüştlere alınan vergilerin yeniden düzenlenmesi istenmiştir.⁴

Osmanlı Devleti ile olan ilişkiler, Safevi Devleti'nin her dönem en önemli meselelerinden olmuştur. Şah Süleyman döneminde, Osmanlı Devleti'nin Viyana seferi ile meşgul olması, Safevi Devleti ile barış anlaşması yapmasına neden olmuştur.⁵ Böylelikle, Osmanlı ile ilişkiler konusu, Şah Süleyman döneminde Safevi Devleti için bir sorun ve tehdit olmaktan uzaklaşmıştır. Batı'dan ise karşısına sorun veya talepler gelse de ilişkileri bozulmamış, hükümdarlığı boyunca birçok elçiyi heyetiyle birlikte ülkesinde ve sarayında en iyi şekilde ağırlamıştır. Öte yandan, keyfine düşkün yaşarken devlet işleriyle yeterince meşgul olmadığı için Hollandalıların Keşm Adası'nı, Özbeklerin de Horasan'ı işgaline kayıtsız kaldığına dair görüşler de mevcuttur.⁶

Devletin, Şah Süleyman dönemine denk gelen oldukça önemli bir sorunu olmuştur: 1660 ve 1670 yılları ve sonralarında hasadın az olması nedeniyle yaşanan bölgesel kıtlıklar. 1678/1679 yılında başkent İsfahan'da görülen kıtlık nedeniyle birçok insan açlıktan ölmüştür. Halk arasında kıtlık ve açlıktan baş gösteren sorunların yanı sıra, 1685 yılında veba salgını başlamıştır. Erdebil bölgesinde 80 000 civarında insanın öldüğü söylenmektedir. Salgın sonraki yıl yayılmaya devam etmiş, Hemedan, Mazenderan, Esterabad ve İsfahan'a ulaşmıştır. 1689'da hâlâ süren veba salgını, Şiraz'da da binlerce insanı öldürmüştür.⁷

Safevi Devleti Şah I. Abbas ile en parlak ve başarılı dönemini yaşamıştır. 1629 yılında, Şah I. Abbas'ın ölümü nedeniyle hükümdar değiştikten sonra devletin, gücünü yitirme süreci başlamıştır. Siyasi bağlamda güç kaybı başlamış olsa da halk arasında ve millet bütünlüğünde barış ve huzur Şah Safi ve Şah II. Abbas dönemlerinde yine sağlanmıştır. Devletin yönetiminde olduğu kadar, halkın huzurunun korunmasında da Şah Süleyman başarısız olmuştur. Bu nedenle, Şah I. Süleyman'ın başa geçmesi itibariyle, ülkede karmaşa artmış ve devlet çöküş sürecine hızla sürüklenmeye başlamıştır. Şah I. Süleyman'ın ölümünden sonra başa geçen Şah Hüseyin döneminde, önceleri huzur ve sükûnet ortamı oluşsa da zamanla Şah Hüseyin'in otoritesi devlet yönetiminde zayıf kalmış ve karmaşa yeniden baş göstermiştir. Safevi Hanedanı, Şah I. Süleyman dönemi ile birlikte çöküşe geçerken, Şah III. Abbas'la birlikte son bulmuştur.⁸

2. Engelbert Kaempfer ve İran Seyahati

Engelbert Kaempfer, 16 Eylül 1651 tarihinde Hansestadt, Lemgo'da (Lippisch Bölgesinde) dünyaya gelmiştir. Ailesi, Lemgo'nun üst sınıf burjuva ailelerindedir. Babası din ve felsefe eğitimi almış Lutheran rahiplerdendir.⁹ Aynı zamanda Lemgo'nun Latin okulunda da öğretmenlik yapmaktadır.¹⁰ Kaempfer, ilkökul eğitimini babasının görev yaptığı bu okulda almıştır. Daha o yaşta, öğrenme ve araştırma merakı dikkat çekmektedir. Aynı yaşlarda, babasının kütüphanesinde bulunan, Adam Olearius'un 1635-1639 yıllarına ilişkin İran Seyahatnamesini okumuştur. Şah Safi'nin döneminde gerçekleştirilmiş bu

²Safevi Tarihi konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Aydoğmuşoğlu, 2015; Tufan, 2008; Roemer, 1986.

³Aydoğmuşoğlu, 2015, s.106.

⁴Aydoğmuşoğlu, 2015, s.107.

⁵Aydoğmuşoğlu, 2015, s.109.

⁶Aydoğmuşoğlu, 2015, s.109.

⁷Aydoğmuşoğlu, 2015, s.107.

⁸Ateş, 2011, s.12-13.

⁹Möhlmann, 2008, s.6.

¹⁰Hinz, 1984., s.6; Meier-Lemgo, 1960, s.12.

seyahatin notları, Kaempfer'in ilgisini çekmiştir. Kendisinin de aynı topraklara seyahat etmek istemesinde, okuduğu bu eserin etkili olduğu düşünülmektedir.¹¹

Babası Kaempfer'i, Lemgo'nun kısıtlı şartları ve ortamından çıkararak, iyi bir eğitim alması için akrabalarının bulunduğu Hameln şehrine göndermiştir. Böylelikle Kaempfer'in yaşamında, öğrenme merakının, eğitiminin ve araştırmalarının peşinden giderek gerçekleştireceği seyahatlerin başlamış olduğunu söylemek mümkündür. Hameln'de aldığı eğitimden sonra, 17 yaşındayken, ilk önemli ve uzun seyahatini Hollanda'ya gerçekleştirmiştir. Sonrasında, Hameln'deki okulunu, daha iyi olduğunu düşündüğü Lüneburg'daki liseye değişmiş, iki yıl sonra ise Mecklenburg, Holstein ve Hamburg üzerinden yaptığı bir seyahati sonrasında Lübeck'e yerleşmiş ve oradaki Latin okulunda yükseköğrenimine devam etmiştir. 21 Yaşında, Danzig'de en üst düzey lisede (Gymnasium) kalmaya karar vermiştir. O dönemde, bu okullar en üst seviye lise eğitimi vermenin yanı sıra, günümüz üniversite eğitimine denk bir öğrenim de sunmaktadır. Kaempfer burada felsefe, tarih, eski ve yeni diller üzerine öğrenim görmüştür. Aynı zamanda ilk bilimsel çalışmalarını da burada yürütmüş ve yayınlamıştır. Bilimsel uzmanlığını tıp ve fen bilimlerinde kazanmış, tıp alanında doktora yapmıştır.¹² Doktora tezini, *Yabancı ülkelerde 10 gözlem* başlığıyla doğu ülkelerine yaptığı seyahatlerden sonra yazmıştır.¹³ Kaempfer, baba evine 12 yıl sonra, 1680 yılında dönmüş, kısa süre kalmış, sonrasında tekrar bilimsel çalışmaları için kaynak bulmaya ve keşif seyahatleri için Hamburg'a, oradan da Lübeck'e geçmiştir. 1681 yılı Ağustos ayında Lübeck'te yürüttüğü çalışmalarını tamamlayıp, Danzig'e, oradan da İsveç'e gitmiştir.¹⁴

Eğitimi için gösterdiği çabanın yanı sıra, gittiği her yerde bilim camiasından ve devlet görevinde bulunan kişilerle ilişkiler kurmayı da önemsemiştir. Krakau'da Brandenburg elçisi Johannes von Hoverbecke ve Prens Alexander Lubomirski'yle, 1676 yılında Varşova'da İran elçisi Muhammed Hüseyin Bâkır ile tanışmıştır.¹⁵ Kendisine öğrenim yaşamında bilimsel çalışmalarında imkân sağlayacak bu tanışıklıkları önemseydiği anlaşılmaktadır. Nitekim İran seyahati de kendisinin bu çabaları sonucunda elde ettiği bir imkân olarak gerçekleşmiştir.

Bilim camiasından önemli kişilerin orada bulunduğundan haberdar olan ve bu niyetle İsveç'e gitmiş olan Kaempfer, kendisini kraliyet sarayına tanıtabilecek bağlantılar kurmuştur. İsveç Kralı XI. Karl aynı sıralarda, yeni ticaret yolları ve anlaşmaları sağlamaları için İran'a gönderilecek bir heyet oluşturulmasını istemiştir. Bu heyet, aynı zamanda İran Şahı'na Osmanlı'ya karşı ittifak yapması için de teklifte bulunacaktır. Kaempfer'le aynı zamanda İsveç'te bulunan ve Kaempfer'le tanışıp kendisinden etkilenen Samuel Pufendorf, oluşturulacak heyet için krala Kaempfer'i önermiştir. Kaempfer, çalışkanlığı ve başarısıyla tanındığından, Pufendorf'un bu önerisi kabul edilmiş ve Kaempfer, İran'a gönderilecek heyetin sekreteri olarak görevlendirilmiştir. Ancak, yolculuk boyunca, sekreterlik görevi dışında doktor olarak da görev yaptığı bilinmektedir. Heyetin başkanı Hollandalı Ludwich Fabritius'tur.¹⁶

Heyet, 20 Mart 1683 tarihinde Stockholm'den yola çıkmıştır. 10 Temmuz'da Moskova'ya varmış ve Çarlar Ivan ve Peter tarafından ağırlandırılmıştır. Moskova'dan Volga'ya geçerek, 7 Kasım 1683 tarihinde Astrahan'a varmış, Hazar denizine ulaşmıştır. 8 Kasım günü ise, İsveç heyeti burada bir Rus ve bir Polonya heyetiyle bir araya gelmiş, yola bu iki heyetle, iki gemi olarak devam etmiştir. Üç heyet de Şah Süleyman'a gitmek üzere yola çıkmıştır. 17 Aralık günü, Şamahı şehrine varmıştır. Heyet burada, Şah Süleyman'ın kabulünü dört hafta beklemiştir. Kaempfer bu bekleme süresini, Bakü'nün petrol yataklarını incelemek için değerlendirmiştir. Kaempfer bu petrol yatakları hakkında bilgi veren Avrupalı ilk kişidir. Heyet 14 Ocak 1684 tarihinde yola devam edebilmiştir. Bir ay sonrasında Reşt şehrine ve Mart başında Kazvin'e ulaşılmıştır. Heyetin Kazvin'de konakladığı Kervansaray'da Kaempfer, bu bölgeye seyahat eden ilk Alman olan Adam Olearius'un imzasına rastlamıştır. Seyahat güzergâhı İsfahan'a kadar Save, Kum, Kaşan ve Natanz üzerinden devam etmiş, heyet 29 Mart 1684 günü başkent İsfahan'a varmıştır.¹⁷

Kaempfer, İsfahan'da 20 ay kalmıştır. Burada bulunduğu süreyi inceleme ve araştırmaları için durmaksızın değerlendirmiştir. Seyahatin ilk gününden itibaren düzenli olarak tuttuğu günlüklerinde, İsfahan'da yaptığı birçok araştırmanın notlarını ve çeşitli ölçümleri, verileri içermektedir. Çevreyi

¹¹Meier-Lemgo, 1960, s.12.

¹²Meier-Lemgo, 1960, s.12,14; Hinz, 1984, s.6-7.

¹³Kaempfer, 1982, s. 31-61.

¹⁴Meier-Lemgo, 1960, s.14.

¹⁵Hinz, 1984., s.6-7; Meier-Lemgo, 1960, s.15.

¹⁶Meier-Lemgo, 1960, s.16; Hinz,1984, s.7; Möhlmann,2008, s.11.

¹⁷Hinz, 1984, s.11-12.

incelemesi, yükseklikleri ve mesafeleri ölçmesinin yanı sıra, tanıştığı başka seyyahlar ve yerli insanlardan edindiği bilgileri de değerlendirmiştir. Araştırma yapabilmek ve değerlendirmelerde bulunabilmek için Farsça ve Türkçe öğrenmiştir.¹⁸

3. Engelbert Kaempfer'in İran Seyahatnamesi

Kaempfer, İran'dan döner dönmez seyahat notlarını düzenleyerek, ciltler halinde yayınlamak istemiştir. Fakat geçim sıkıntısı ve çalışma zorunluluğu gibi günlük sorumlulukları nedeniyle bunu ertelemek zorunda kalmıştır.¹⁹ Almanca kaleme aldığı günlüklerini, Tavernier, Chardin ve Thevenot gibi seyyahları örnek alarak, Latince'ye çevirmiş ve anlatım üzerinde çalışmıştır. Yazılarına hayal gücünü dâhil etmediğini de yayınlanan seyahatnamesinin önsözünde ifade etmiştir.²⁰ Kaempfer, seyahatinin ve yazılarının amacını *Keşif gezisine çıkmış bir seyyah olarak tek amacım, hiç tanımadığımız veya yeterince tanımadığımız şeyler hakkında gözlemlerde bulunmaktır* diyerek açıklamaktadır.²¹ Kaempfer'in seyahatnamesinin tamamı 900 sayfa uzunluğundadır. Ancak burada göz ardı edilmemesi gereken önemli bir nokta, Kaempfer'in İran'dan sonra Japonya'ya da seyahat ettiği'dir. Dolayısıyla, seyahatnamesinin tamamı İran hakkında değildir.

Seyahatnamesini, dönüşünden nihayet 17 yıl sonra, Lemgo'da yayınlattmıştır. Seyahatnamenin başlığı *Amoenitates exoticae*'dir²² ve beş ciltten oluşmaktadır. Birinci ve dördüncü ciltlerin tamamı, ikinci cildin büyük bir kısmı, üçüncü cildin 61 bölümünden 43'ü İran seyahatine ilişkindir. Beşinci cilt ise Japonya hakkındadır.²³ İran hakkında olan seyahatnamesinin Almancaya çevrilmiş ve bu çalışmaya konu olan cildi 16 bölümden ve 250 sayfadan oluşmaktadır. İkinci cilt, Hazar Denizi, Bakü ve Bakü'nün o dönem Avrupa'da henüz pek bilinmeyen petrol yatakları, İsfahan, Ahameniş kral mezarları ve sarayları, M.Ö. 6-4. yüzyıllar Persepolis, Şiraz'da bulunan İranlı şairler Sadi ve Hâfız'ın mezarları ve çeşitli coğrafi özellikler hakkında bilgi vermektedir. Üçüncü cilt, çok çeşitli tıbbi uygulamalar ve gözlemleri konu ederken, dördüncü ciltte İran'da bulunan hurma ağacına ilişkin bilgiler verilmektedir.²⁴

Kaempfer, seyahatnamesinde sadece kendisinin İran'da bulunduğu ve şahit olduğu olayları, durumları yazmamıştır. Safevilerin, Safeviye Tarikatı'nın, Şahlık makamının, devlet işleyişinin, Pers kültürünün, Şii mezhebinin vb. konuların tarihleri hakkında da kapsamlı araştırmalar yapmış ve bunları da seyahatnamesinde işlemiştir. Devlet işleyişi ve saray düzenine ilişkin anlatımlarında yer yer Şah Süleyman'dan önceki hükümdarları ve onların dönemini de aktarmaktadır. Kaempfer İsfahan'a gittiğinde, Fransız Peder Raphael du Mans ile tanışmıştır. Du Mans, 38 yıldır İsfahan'da görevlidir. Gerektiğinde, Şah Süleyman öncesindeki dönemde, saray divanında elçilerin ağırlandığında tercümanlık da yapmıştır. Bu kişi, Kaempfer'i İran'daki yaşam ve Safeviler konusunda bilgilendiren, Kaempfer'in Türkçe ve Farsça öğrenmesine yardımcı olan ve Kaempfer'in çok güvendiği biridir. Kaempfer, seyahatnamesinin birçok yerinde aktardığı bilgide Du Mans'ı referans göstermiştir. Dolayısıyla, Kaempfer'in İran seyahatnamesinde anekdotlar ve örnek kısa hikâyeler vb. anlatılar da bulunmaktadır. Bu çalışmada aktarılacak olan bilgiler, mümkün olduğunca Kaempfer'in kendi gözlemlerinden Şah Süleyman ve Saray yaşamına ilişkin bilgiler olacaktır.

3.1. Kaempfer'in Gözünden Şah Süleyman

Seyahatnamenin giriş ve ilk bölümü *İran Şahı ve Sarayı* başlığını taşımaktadır. *Şahın Gücü ve Hâkimiyeti* başlığı altında, Şah'a duyulan saygı ve gerekçelerini aktarmaktadır. Şah'ın sahip olduğu makam ve güç kendisine doğuştan bahşedilmiştir. Fakat bunun altında da iki neden görmektedir Kaempfer: Birincisi; uçsuz bucaksız topraklara sahip olması, ikincisi de kendisine Asya'nın diğer devlet ve toprak yöneticilerinin sunduğu lütuf ve saygıdır.²⁵ Dünyadaki tüm hükümdarların, devlete hâkim olsalar da, kanun

¹⁸Hinz, 1984, s.13; Möhlmann, 2008, s.11,13.

¹⁹Hinz, 1984, s.15.

²⁰Hinz, 1984, s.16.

²¹Almanca aslından Melda Keser tarafından çevrilmiştir. Almanca aslı için bkz. Hinz, 1984, s.16.

²²Kaempfer seyahat notlarını kendi dilinde, Almanca tutmuştur. Yayınlanması için ise Latinceye çevirmiştir. Yayınlanmış nüshasının başlığı *Amoenitates exoticae*'dir. Fakat bu çalışmada kullanılan Almanca çevirisinin başlığı *Am Hofe des persischen Großkönigs 1684-1685*'tir.

²³Hinz, 1984, s.16.

²⁴Hinz, 1984, s.16-17; Möhlmann, 2008, s.18-19.

²⁵Kaempfer, 1984, s. 20.

veya belirli başka nedenlerden dolayı, güç ve yetkilerinin kısıtlılığı yine de vardır. Fakat İran Şah'ında böyle bir durum yoktur. Kendisi hiçbir yasaya bağlı değil ve olan yasalar da kendisinin özgür kullanımındadır. Rus Çar'ının yetkisi, soyluların etkisiyle sınırlılık arz ederken, Osmanlı Padişahının da güç konusunda Yeniçeriler bir nevi kontrol mekanizmasıdır. Fakat İran Şahı'nı kısıtlayan hiçbir varlık bulunmamakta, kendisinin güç ve yetkisi eşi benzeri olmayan bir şekilde sınırsızdır.²⁶

Şah'a atfedilen kutsallık da Kaempfer'e göre, diğer hükümdarlardan farklıdır. Batı'da da hükümdarlara dini otorite vasfı verilmektedir, fakat hem tanıdığı haklar hem de bahşedilme şekli İran Şah'ının sahip olduğu kutsallıktan çok farklıdır. İran Şahı'nın kutsallığı doğuştan sahip olduğu bir özelliktir. Bu özelliğin, Şah'ın Muhammed soyundan gelmesinden dolayı olduğu anlatılmaktadır. Kaempfer bu bilgiyi aktardıktan sonra, kendisinin İranlı bir rahipten, soydan gelen bu kutsallığın ispatı olarak dinlediği hikâyeyi aktarmıştır.²⁷ Muhammed'in soyundan gelen İmam'lar, hastalara nefes ile şifa vermiştir. Nefeslerinin gücü dışında hiçbir ilaç vb. araç kullanmamışlardır. Eğer o İmam'lara doğuştan bahşedilmiş kutsal güç olmasa, böyle bir şifa da mümkün olmayacaktır. Şah da Peygamber soyundan geldiğine göre, onun da aynı güce sahip olduğuna inanılmaktadır. Şahın kudreti ve gücü, ne sözlerinde, ne davranışlarındadır. Çok daha ötesinde, varlığının yaydığı etkidedir. Kaempfer'e göre, bu durumda hasta kişi iyileşmek istiyorsa eğer, Şahın herhangi bir şekilde dokunduğu suyu içmelidir. İster ellerini yıkadığı su, ister sadece parmaklarını dokundurduğu olsun, fakat mutlak surette bedensel varlığının temas ettiği bir su olması gerekmektedir. Şahın kudretine ve etkisine dair halkın inancı bu yöndedir.²⁸

Kaempfer, Şah'ların oğullarının; ileride veliaht olması muhtemel bu çocukların yetiştirilmesi ile ilgili edindiği bilgileri ve görüşünü de aktarmıştır. Sarayın en önemli bölümlerinden olan Harem²⁹, Şah'ın eş ve çocuklarının yaşadığı, çocukların eğitildiği yerdir. Kaempfer, koruma altında ve dış dünyadan uzak bir şekilde yetişen bir veliahdın ileride devlet yönetimiyle nasıl başa çıkacağını anlamakta zorlandığını ifade etmektedir. Öte yandan, Şah'ın oğullarının eğitimiyle ilgilenen kişi, çocuklara öncelikle din ve gelenekleri öğretmektedir. Çocuk daha okuma yazma öğrenmeden, dini vecibeleri ve Şii mezhebi hakkında eğitilmektedir. Öğrendiği bu bilgileri harfiyen uygulaması gerekmektedir. Sonrasında, Hz. Muhammed'in yaşamı ve mucizeleri, 12 İmam ve onların Peygamber ile olan bağları öğretilmektedir. En önemlisi de, Şii Safeviler ve Sünni Osmanlılar arasındaki kavganın tarihi anlatılmakta, aralarındaki anlaşmazlık adeta ezberletilmektedir. Ali ve oğullarının kaderi, onların halifelik yolunda yaşadıkları haksızlıklar tekrar tekrar ve yazılı olarak da öğretilmektedir. Eğitimin bu evresinde, ileride Şah olacak çocuğa, Şii'lerin düşmanlarına, yani Sünni'lere karşı koyu bir nefret benimsetilmektedir. Kaempfer'in tabiriyle *Persler*, bilhassa Ömer'e karşı kin ve nefret doludur. Öyle ki en olağan durumda bile ve sıklıkla "Kahrolsun Ömer" bedduası kullanılmaktadır.³⁰

Veliahtların yetiştirilmesi ve eğitimlerine dair oldukça detaylı bilgiler sunan Kaempfer, Şah Süleyman'ın tahta çıkış sürecini ve arka planını da ayrıntılarıyla aktarmıştır. Babası Şah Abbas'ın kişiliği, yöneticiliği, yaşam şekli, hastalık süreci ve ölümü hakkında bilgi verdikten sonra, iki oğlu arasından Şah Süleyman'da karar kılınmasının süreci hakkında oldukça ayrıntılı bilgi vermektedir. Şah Abbas bir hastalık süreci yaşamış olsa da, bu saray eşrafı dışında bilinmediğinden, ölümü ani olarak algılanmıştır. Tahta çıkacak veliaht konusunda toplanan saray divanı, 20 yaşında olan Şah Süleyman yerine, 7 yaşındaki Hamza'nın tahta geçmesini istemiştir. Fakat Divan dağılırken, alışılmışın dışında bir davranışta bulunarak, Harem Ağası söze karışmış ve itiraz etmiştir. Vezir ve divanın Hamza'yı tahta geçirmek istemelerine sundukları gerekçe, Şah'ın Hamza'yı ve Hamza'nın annesini daha çok sevmesi, Süleyman'ın (o zaman henüz Safi olan adıyla anılmaktadır) sağlığının bozuk olmasıdır. Harem Ağası Mubarek ise beklenmedik bir itirazda bulunmuş; Hamza'yı henüz 7 yaşında bir çocuk olduğu için istediklerini, böylece ona istedikleri her kararı kabul ettireceklerini, eğer Hamza tahta çıkarsa, bakmak ve korumakla yükümlü olduğu bu çocuğu kendi elleriyle boğacağını Divan'a adeta haykırmıştır. Vezir ve Divan üyeleri Ağa Mubarek'ten korktuklarından, önerisini değerlendirmiş ve tahta, Safi'nin çıkmasına karar vermişlerdir.³¹

Şah Safi adıyla 1666 yılında tahta çıkan Şah Süleyman, ülkede yaşanan kıtlık, hastalıklar ve kendisinin de sağlığının bozulmuş olması nedeniyle müneccimlere başvurmuştur. Müneccimler, tahta çıkış

²⁶Kaempfer, 1984, s.21.

²⁷Kaempfer, 1984, s.22.

²⁸Kaempfer, 1984, s.22.

²⁹Safevi sarayında harem ve işleyişi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Erdoğan, 2017a, ss. 23-47.

³⁰Kaempfer, 1984, s.22-23.

³¹Kaempfer, 1984, s.46-54.

töreninin yapıldığı tarihin yanlış hesaplanmış olduğunu, yeniden bir tören düzenlemek gerektiğini bildirmiştir. Bunun üzerine 1668 yılında, Safi adını da Süleyman olarak değiştirmeye karar vererek, Şah I. Süleyman olarak tahta çıkış töreni gerçekleştirilmiştir. Sonrasında Şah'ın sağlığı ve ülkedeki durum da düzelmiştir. Kaempfer, bunun tesadüf mü yoksa gerçekten ilahi bir etki mi olduğunu kendisinin de kestiremediğini söylemektedir.³²

Kaempfer, yukarıda değindiğimiz ve araştırmalarının sonucunda edindiği bilgiler dışında, bizzat kendisinin de gözlemlerini içeren *Şah Süleyman'ın Kişiliği* başlıklı bir bölüm de kaleme almıştır. Şah Süleyman'ın fiziksel yapısını ve duruşunu *asil* olarak tanımlamaktadır. Orta boylu, narin yapılı bir vücuda sahip olduğunu, ergenlikte yüzünün yuvarlak ve dolgun yapılyken, şimdi yetişkinlikte uzun ve zayıf olduğunu ifade etmektedir. Cildi oldukça solgun, hassas ve açık renktedir. Geniş alnı, yüzüne güçlü bir etki katmaktadır Kaempfer'e göre.

Şah Süleyman'ın davranışlarını, karşısındakine karşı ilgili ve hatta bazen oldukça yumuşak olarak tanımlamaktadır. Konuşurken alçak sesle ama erkeksi bir tonla konuşmaktadır. Başını her zaman dik tutmakta, heybet ve vakarla yürümekte, at binerken yavaş olmakla beraber, sık sık etrafına bakınarak, etrafındakileri belirgin bir şekilde ama rahatsız etmeden süzmektedir. Açık renkli, çoğunlukla sarı veya kırmızı tonlarda ipekten yapılmış kıyafetleri tercih etmektedir. Saray eşrafının çoğundan daha sade giyinmektedir. Süleyman'ın kıyafetteki şatafatı türbanının arkasında takılı olan diadem ve tacındaki değerli taşlar ile tüyledir. Kılıcını da mendili ve diğer eşyaları gibi, yanında duran görevliler taşımaktadır. Şah Süleyman sadece saray dışına çıktığında kılıç kuşanmaktadır. Saray içerisindeyken belinin sağ tarafında sadece bir tane hançer takılıdır, bir de boynunda gizli bir mühür asılıdır. Safevilerde Şah'ı resmetmek yasak olduğundan, Kaempfer de sadece kendi sözleriyle tasvir etmekle yetindiğini belirtmektedir. Şah'ı resmetmek, Şah'a hakaret olarak algılandığından ve cezası çok ağır olduğundan, kendisinin de çekindiğini belirtmiştir.³³

Şah Süleyman'ın para, harcamalar, tasarruf vb. konularda sergilediği kişilik özelliklerini Kaempfer, *Süleyman'ın Cimriliği* başlığı altında anlatmıştır. Şah Süleyman hazine girdi çıktılarındaki dengesizlik konusunda uyarılmış ve önlem almış olmasa, devletin ekonomik krize sürüklenmiş olacağını aktarmaktadır. Ancak burada, Süleyman'ın çok korkmuş olduğuna ve aldığı önlemlere dikkat çekmektedir. Korkup telaşlanmasına rağmen, kendi harcamalarından hiç kısmamıştır. Bunun yerine halka yapılan harcamalardan ve gösterilen tolerans ve yardımlardan kısma yoluna gitmiştir. Kaempfer, tanıştığı ve bu durumdan mağdur olan bir kadının hikâyesini aktarmaktadır. Söz konusu kadın, kraliyet kanı taşımaktadır ve Şah Abbas döneminde Sarayın üst rütbeli din görevlilerinden birinin yaşlı dul eşidir. Şah Abbas tarafından kendisine yardım bağlanmıştır. Şah Süleyman'ın ise, hazinenin boşalmasını engellemek için aldığı tedbirlerden biri, bu kadına verilen yardımı 1 Abbasi'ye (0,2 Tuman)³⁴ indirmek olmuştur. Yine eski saray eşrafından başka dul bir kadının başına ise daha kötüsü gelmiş, verilen yardım tamamen kesilmiştir.³⁵

Şah Süleyman'ın, kendisine sunulan hediyelere değer biçme şekli de Kaempfer'in dikkat çektiği bir özelliktir. Fransa elçisi Francois Piquet, Avrupa'da yıldız ve gezegenlerin hareketlerinin ölçümü için münecimlerin kullandığı yeni buluş olan çok özel bir aleti Şah Süleyman'a hediye olarak sunmuştur. Aletin Kopernik kuramına göre yapılmış yeni bir teknoloji olduğunu da kendisine anlatmıştır. Doğu'da henüz tanınmayan bu aletin ne yeniliği ne de özelliği Şah'ın dikkatini çekmiştir. Şah sadece, bu aletin altından yapılmış olup olmadığını sormuştur. Aletin sadece saf metalden yapılmış olduğunu öğrendiğinde ise, kendi münecimlerine bu aletin işe yarar olup olmadığını sormuştur. Onlardan olumsuz yanıt alınca da, hediyeyi gözden çıkardığı eşya ve hediyeleri yığıldığı depoya kaldırtmıştır. Aynı davranışı, Kaempfer'in de dahil olduğu İsveç heyetinin hediye ettiği antika bir saat için de sergilemiştir. İsveç Kralı başka birçok hediye yanısıra, İsveç Krallığına Gustav Adolf tarafından hediye edilmiş ve krallık için çok değerli olan bir saati de Şah Süleyman'a hediye olarak göndermiştir. Saat özel yapım bir parçadır ve her saat başı hoş bir müzik çalmaktadır. Fakat altın yerine bronzdan yapılmış olduğu için, Şah Süleyman hediyeye itibar etmemiş, yukarıda bahsi geçen depoya kaldırtmıştır. Kaempfer bu saati daha sonra bir köşede kırık dökük

³²Kaempfer, 1984, s.59-61

³³Kaempfer, 1984, s.62-63.

³⁴Kaempfer söz konusu para miktarını *1 Abbasi (0,2 Thaler)* şeklinde ifade etmiştir. *Thaler*, bu çalışma için Melda Keser tarafından Türkçede *Tuman* kelimesi ile karşılanmıştır.

³⁵Kaempfer, 1984, s.65-66.

ve bronz heykelcikleri koparılıp alınmış olarak görmüştür. Heykelciklerin koparılmış olmasını da, heykeli yağmalayan kişinin onları altın sanmasına bağlamaktadır.³⁶

Bu tarz kabalıklarının yanı sıra, tolerans ve merhameti olduğunu da aktarmaktadır. Kaempfer, Şah Süleyman'ın, tebaasına ve saray halkına sevgi duyduğunu ve bu sevgisinin karşılıklı olduğunu söylemektedir. Şah Süleyman birkaç gün ortalarda görünmese, bir süre hiç saray dışına çıkmasa, insanların telaşa kapıldığını, onun sağlığından endişe ettiğini anlatmaktadır. Ayrıca, cezaları oldukça sert olabilen bir şah olmasına rağmen, bazen de merhametli davrandığını, örnek bir durumla aktarmıştır. Şah Süleyman, haremde bulunan bir cariyeyi, alt tabakadan bir adamla evlendirmiştir. Söz konusu cariyeye, Şah Süleyman'ın silahtarının kızıdır. Kız bu evliliği, onuru incindiği gerekçesiyle reddetmiş ve babasının yanına kaçmıştır. Babası da kızını kabul etmiştir. Böylelikle, Şah'a karşı gelinmiştir. Şah Süleyman bu duruma beklendiği kadar sert karşılık vermemiş, silahtarını hapse attırmış, silahtarın Gau ve Kandahar'ın başında bulunan babasını da görevden almıştır.³⁷

Merhametli yanının ortaya çıkması gibi, son derece hırs ve öfkeye kapılarak aşırılıkla tepki verdiği de Kaempfer tarafından aktarılmaktadır. Sarayda verilen bir yemekten izinsiz kalkan bir devlet görevlisine o kadar öfkelenmiştir ki, hemen o anda, bu kişinin gözlerinin oyulması emrini vererek peşinden birini göndermiştir. Oyulmuş gözler kendisine sunulduğunda, gözleri oyan kişiyi, cezalandırmış olduğu kişinin görevine getirmiştir. Bu kişi, Kaempfer'in orada bulunduğu dönemde de hâlâ görevdedir. Başka bir sefer de, yaptırdığı yeni bir sefa bahçesinin yerini, yanında götürdüğü ve sevdiği bir cariyeye gezdirmektedir. Cariye, oranın çok çorak olduğunu söylediğinde, Şah Süleyman bir anda çok öfkelenmiş, cariyenin oranın güzelliğine layık olmadığını söyleyerek, cariyeyi kayalıklardan aşağı atarak öldürmüştür.³⁸

Şah Süleyman, kimi zaman hırs ve öfkesine yenik düşen bir kişiliğe sahip olsa da, devlet politikasında barış yanlısı bir özellik sergilemiştir. Kaempfer, Şah'ın savaştan kaçındığını ifade etmektedir. Öyle ki Şah Süleyman, Özbeklerin Batı Türkistan'a saldırmasına karşılık vermemiştir. Şah Süleyman'a göre, ülke olarak savaşa girileceğine, bir şehrin elden çıkmasında sakınca yoktur. Hollanda'nın, Kişm'i almasında da aynı tavrı sergilemiştir. Basra'yı alabileceken de Osmanlı ile arasının bozulmaması için bundan uzak durmuştur. Oysa Basra şehrinin koruyucusu, İran'a kaçıp sığınmadan önce Şah'a, şehri teslim edebileceğini iletmış ve pazarlığa oturmuştur. 1684 yılında da Tigris'ten gelen heyet, şehri Safevi Devleti'ne katmak istediğini iletmıştır. Fakat Şah Süleyman buna da karşı çıkmıştır. Kaempfer'in sekreterlik görevinde olduğu İsveç heyeti de, ticaret anlaşmaları dışında, Osmanlıya karşı birlik sağlanmasını ve anlaşma yapılmasını talep etmiştir. Fakat tüm uğraşlarına rağmen, bu talepleri reddedilmiştir.³⁹

Kaempfer'in, Şah Süleyman'a dair ayrıntılı olarak aktardığı diğer bir özelliği, Şah'ın dindarlığı ve inançlarıdır. Şah Süleyman hiçbir dini vecibesini aksatmamaktadır. Gerek günlük abdest ve namazlarını, gerekse mübarek gün ve bayramlarda dinen yapması gereken herşeyi harfiyen yerine getirmektedir. Kurban bayramında deveyi kendisinin kesmediği, nadir görülen bir durumdur. Ramazanda 30 gün boyunca orucunu mutlaka tutmaktadır. Şarap içmekten, sadece sağlığı nedeniyle değil, dini inancı nedeniyle de uzak durmaktadır. Kaldı ki Halife soyundan geliyor olmasının verdiği sınırsız yetkiyle, kendini bu yasaktan muaf tutma hakkına da sahiptir. Gün doğmadan ve kimseye görünmeden olmak şartıyla, Cuma namazı için sıklıkla camiye gitmektedir.⁴⁰

Dini inancı kadar, yıldızlara ve münecimlere inancı da kuvvetlidir. Bir düşmanıyla savaşması, saraydan görevlendirilecek bir elçinin uğurlanması, tertiplenecek toplantılar, ava çıkılacak zamanlar vs. hep ancak münecimlere danışıldıktan sonra gerçekleştirilmektedir. Kaempfer, İsveç heyetinin de aynı nedenden dolayı çok uzun süre bekletildiğini aktarmaktadır. Şah Süleyman, bir cariyesi ile şakalaşırken, hançerle kızı yaralamıştır. Yaşadığı korku ve panikle münecimlere danışmıştır. Münecimler, Şah'ın üzerinde kara bulutların dolaştığını, yaşanan bu olayda belanın Şah'a değil de cariyeye isabet ettiğini, fakat kendini korumaya almazsa başına felaketler gelebileceğini, kendisini korumaya almasını salık vermiştir. Şah Süleyman bunun üzerine haftalarca saraya kapanmış, kimseye görüşmemiş, kimseyi kabul etmemiş, bu vesileyle İsveç heyetini de haftalarca bekletmiştir.⁴¹

³⁶Kaempfer, 1984, s.67-68.

³⁷Kaempfer, 1984, s.70.

³⁸Kaempfer, 1984, s.73.

³⁹Kaempfer, 1984, s.75-76.

⁴⁰Kaempfer, 1984, s.76.

⁴¹Kaempfer, 1984, s.77-78.

3.2. Kaempfer'in Gözünden Şah Süleyman'ın Sarayı

Kaempfer, Safevi Devletinde yönetimin işleyiş bakımından vezirin elinde olduğunu gözlemlemiştir. Bilhassa taht devirlerinde, hem saray dışındaki halkın hem de sarayda görevli olanların kendi yaşamları için endişe duymaları, yeni hükümdarın ne kararlar vereceğini ve işleyişi nasıl yönlendireceğini bilmemeleri, huzursuzluk ortamına neden olmaktadır. Kaempfer'e göre böylesi bir ortamda, devletin bekasının düşünülüğünü söylemek zordur. Bir Şah'ın ölümünden sonra ve yeni Şah'ın tahta geçişine dek olduğu gibi, aslında işleyiş her daim vezirin kendi menfaatlerine göre yürütülmektedir.⁴²

Şah, dünyada olup biteni vezirin gözünden görmektedir. Her şeyi vezirin aktardığı şekilde öğrenmektedir. Kararlarını vezirin önerilerine göre almaktadır. Bu nedenle de, İran'da vezirin rolünü ve önemini çok iyi bilmek gerektiği görüşündedir. Kaempfer'e göre vezir, Şah'ın sağ kolu, gözü kulağıdır. Çünkü sarayın içinde ve dışında olan her şey, kişisel bağlantılar veya resmi yollarla ilk önce vezire iletilmektedir. Vezir her gün Şah'ın huzuruna çıkmakta ve onu bilgilendirmektedir. Vezir aynı zamanda, komşu ülkelerde neler olup bittiğini, varsa tehlikelere dair edindiği bilgileri de aktarmakla yükümlüdür. Önemli savaş veya düşmanların hamleleri gibi meselelerde Şah'ın görüşünü istemekte, fakat bunu da kendi önerilerini sunduktan sonra yapmaktadır. Şah Süleyman sağlık nedenlerinden dolayı, neredeyse her akşamüzeri yaptığı gibi, saraydan ayrılıp da dinlenmek üzere bahçelere gittiğinde de vezir ona eşlik etmektedir. Böyle zamanlarda da yine bildirmek istediği meseleleri doğrudan Şah'a iletmekte ve fikrini almaktadır.⁴³

Şah, vezir dışındaki devlet görevlileriyle topluca bir araya gelmektedir. Divan toplanması olan bu görüşmeler, devlet meselelerinin görüşüldüğü yemekli, müzikli ziyafetler şeklinde düzenlenmektedir. Yabancı ülkelere gelen devlet adamlarının karşılanması da yabancı ülkelere gönderilecek elçilerin uğurlanması da aynı toplantılarla gerçekleştirilmektedir. Bu toplantılarda meselelerin görüşülmesine, vezire soru sorarak başlanmaktadır. Bunun üzerine vezir kendini Şah'ın ayaklarının önüne atar ve abartılı bir hareketle kendini *kurban* olarak tanımlar. Sonrasında ise Şah'a ilemesi gereken yazılı talepleri iletmektedir. Şah bunları teslim aldıktan sonra, vezir devlet işleriyle ilgili görüşülmesi gereken konuları anlatmaya koyulur. Konular görüşülürken, en önemli meseleden en basit olaya kadar Şah kendi kararlarını bildirmektedir. Ancak bazen önüne, çok önemli ve karmaşık bir sorun geldiğinde, konuya hâkim olmadığından, fikrini belirtmemekte, suskun kalmaktadır. Vezir böylesi durumlarda Şah'ın zorlandığını fark ederek hemen devreye girer. Sanki daha önce söylemesi gereken, fakat unuttuğu bir meseleyi hatırlamış gibi yaparak başka bir meseleden bahseder. Böylece önemli olan konunun üzerinden atlanmaktadır. Bu gibi durumlar bazen, çok önemsiz konuların, çok önemli meselelerin önüne geçmesine neden olmaktadır.⁴⁴

Sazlı sözlü, dansöz, yemekli, eğlenceyi andıran bu divan toplanmalarında dikkatler sürekli dağılmaktadır. Devlet adamları çok lezzetli yemekler yerken, bir yandan da kulaklarına hoş müzikler çalınmakta, birden sahneye dansözler veya soytarılar çıkmaktadır. Böyle bir ortamda, dikkatini Şah'ın üzerinde tutmak zorlaşmaktadır. Bu toplantılar altı ila yedi saat veya Şah'ın sabrına bağlı olarak daha uzun da sürebilmektedir. Gösteriler, Şah'ın yerinden kalkıp gitmesiyle son bulmaktadır. Şah oradan çıkıp, cariyelerinin yanına dinlenmeye çekilmektedir.⁴⁵

Şah'ın kayıtsızlığı, devlet adamı görevlendirmelerinde ve yapılan uygulamalarda sorunlara yol açmaktadır. Emir altındakiler baskı görmekte, suçsuzlar zulme uğramakta, hakkaniyet göz ardı edilmektedir. En çok hediye getiren ve rüşvet vermede ustalaşmış kişi, devlette makam sahibi olmaktadır. Üçkâğıtla makam sahibi olanlar, görevlendirildikleri şehirlerde halka baskı ve zulüm uygulamaktadır. Bozuk olan bu işleyiş zamanla öyle düzenli hale gelmiştir ki Şah'ın en yakınında olan ve güvendiği birkaç kişi de dönen rüşvetlerden pay sahibidir. Dolayısıyla, herhangi bir şikâyet olduğunda, suçlu olan kişi sarayda korunup kollanmakta ve cezalardan kurtulmaktadır.⁴⁶

⁴²Kaempfer, 1984, s.40.

⁴³Kaempfer, 1984, s.41.

⁴⁴Kaempfer, 1984, s.42.

⁴⁵Kaempfer, 1984, s.43.

⁴⁶Kaempfer, 1984, s.43.

Devlet işlerinde hâkim olan düzensizlik, yabancı ülkelerin elçilerinin ağırlanması konusuyula tezat oluşturmaktadır. Yabancı elçilerin ülkede karşılanması ve ağırlanması, hiçbir şartta aksamayan bir kural silsilesi ve düzenle sağlanmaktadır. Elçi, İran topraklarına adım attığı anda, gelmiş olduğu şehrin valisine, geldiğini ve kim olduğunu bildirmektedir. Beraberindekilerin sayısı ve elçi hakkında bilgiler alınmakta ve işleyiş sırasına göre gerekli yerlere bildirilmektedir. Elçi ve heyeti, yolculuğu süresince bakılmakta, en iyi şekilde ağırlandığıdır. Güvenlikleri sağlanmakta, yüklerinin taşınmasına, gerekli yük hayvanları temin edilerek yardımcı olunmakta ve konaklayacakları yerler titizlikle ayarlanmaktadır. Örneğin; Kaempfer'in bulunduğu İsveç heyetine 40 tane at ve bir o kadar da deve tahsis edilmiştir. Fakat heyetin o kadar çok hayvana ihtiyacı olmadığı için, boşta kalan hayvanlara, ülkenin gelenekleri doğrultusunda yiyecek ve başka şeyler yüklenmiştir. Bir elçilik heyeti vardığı her şehirde, önceden haberdar edilmiş vali veya vekili tarafından karşılanmakta, mutlaka akşam yemeğine davet edilmekte ve ayrılacakları zaman da aynı özenle uğurlanmaktadır.⁴⁷

Heyet İsfahan'a yaklaştığında, saraydan misafir karşılama görevlileri, bilgilendirilmiş oldukları üzere, askeri eşlikçilerle yolda karşılanmakta ve saray yakınlarında bir misafirhaneye veya saraya ait bahçelerden birine yerleştirilmektedir. Misafirlerin rahat etmesi ve yorucu yolculuk sonrası dinlenmesi önceliklidir. Kısa bir süre sonra da heyete şehir merkezinde verilecek bir yemek daveti bildirilmektedir. Eğer gelen heyet Batı'dan elçi ise, şehirde bulunan Avrupalıların hepsi aynı davete katılmaktadır.⁴⁸

Elçilerin uyması gereken kurallar da mevcuttur. Örneğin; iletmekle yükümlü oldukları haberi veya talebi, saraya kabul edilmedikçe, kimseye söyleyemezler. Aksi halde, gördükleri ve görecekları saygıdan feragat etmiş olurlar. Saraya kabul edilmeleri halinde ise, yazılı veya sözlü olarak konuyu saray yetkilisine iletmek ve Şah'a iletilmesini talep etmek hakkına sahiptirler. Saraya kabul, müneccimler elverişli başka bir gün bildirmedikçe, yeni ay gününde olmaktadır. Saraya kabul edilen elçi, konakladığı yere döndüğünde, kapısında nöbetçiler bulur. Bu nöbetçiler bundan sonra onu ve malını, İsfahan'da olduğu sürece koruyacaktır.⁴⁹

Sonuç

Bu çalışmada, seyahatnamede aktarılan ve sarayın işleyişi ile Şah Süleyman'ın kişiliğinin izdüşümü niteliğinde örnek durum ve olaylara yer verilmiştir. Kaempfer'in İran'ı, Safevi Devletini ve Şah Süleyman'ı konu ettiği seyahatnamesi elbette burada anlatılanlardan çok daha kapsamlıdır. Çünkü, Kaempfer'in seyahatnamesinin kapsamı da, duyduğu, öğrendiği, araştırdığı ve şahit olduğu birçok olaya dayanmaktadır. Tüm bu ayrıntılara değinmek, ancak daha kapsamlı bir çalışmada veya seyahatnamenin tümünün Türkçeye çevirisinde mümkün görünmektedir.

16. yüzyılda, Şah I. Abbas döneminde İran toprakları Avrupalı seyyahların gözünde güvenli bir yer olmuştur. Bundan dolayı bu dönemde Safevi Devletine Avrupalı seyyahlar gelmeye başlamıştır.⁵⁰ 17. yüzyılda ise ülkeye gelen seyyahların sayısında artış olduğu bilinmektedir. Çoğunluğu elçi görevinde olan bu kişiler, Safeviler ile ticari anlaşmalar yapmak arzusu ve/veya Osmanlı'ya karşı birlik talebiyle gelmişlerdir.⁵¹ Ancak, yukarıda ele alındığı üzere, elçilik göreviyle gelmiş olmaları, kültüre dair bilgi toplamalarına engel değildir. Özellikle Kaempfer bu konuda oldukça önemli bir örnektir. Kendisi elçi olmasa da elçinin heyetinde sekreter göreviyle İsveç Krallığı adına orada bulunmaktadır. Araştırmacı yönü sayesinde ise günümüzde onun seyahatnamesinden bir *Safevi Devleti Tarihi* okuması yapılması mümkündür. Çünkü Kaempfer sadece gezip gördüğü yerleri ve yaşadığı olayları aktarmamış, İran'ı ve Safevi Hanedanı'nı incelemiştir. Ayrıca, birçok noktada Osmanlı'daki uygulamalar ve yaklaşımlarla karşılaştırmak suretiyle değindiği durum ve olgular da bulunmaktadır.

Kültürel öğeler ve tarih bilgisi dışında, seyahatnamesinin en önemli özelliği, çıkardığı İsfahan haritası, sarayların, parkların, bahçelerin, yapıların ölçülerini saptaması, seyahatinin rotasını haritalandırmasıdır. Kaempfer, seyahatinin ilk gününden itibaren her ayrıntıyı günlüklerine işlemiştir. Seyahatnamesi, seyahat notları ile günlüklerinin birleşiminden oluşturulmuştur. Günlüklerinde 150 civarında yerden söz etmiştir. Tüm seyahat rotası göz önünde bulundurulduğunda, ilk bakışta bu sayı az

⁴⁷Kaempfer, 1984, s.247-248.

⁴⁸Kaempfer, 1984, s.249.

⁴⁹Kaempfer, 1984, s.251.

⁵⁰Santamaria, 2015, s.3.

⁵¹Erdoğan, 2017b, s.11.

gibi görünebilmekte, fakat sadece 50 yeri dikkate alarak dahi, 20. yüzyılda aynı güzergâhtan İran'a gitmek mümkün olmuştur.⁵² Alman Oryantalist Hans Hüls, Kaempfer'in haritalarını kullanarak, 1970'li yıllarda söz konusu yerlerin keşfi için bir seyahat gerçekleştirmiştir.⁵³ Kaempfer'in notlarından elde ettiği bilgilerle, kendisi de bir seyyah gibi gerçekleştirdiği bu seyahatini *Kaempfer'in İzinden İran'a* başlığı ile yayınlamıştır.⁵⁴ Aktardığı bilgilerin doğrulanır nitelikte olması ve anlatımında kişisel görüşünü nadiren yansıtması gibi özellikleri nedeniyle, Kaempfer'in seyahatnamesinin Türk kültürü araştırmaları için önemli bir eser olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Kaynakça

- Ateş, A., (2011), *Avşarlı Nadir Şah ve Döneminde Osmanlı-İran Mücadeleleri*. Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Aydoğmuşoğlu, C., (2015), *Safevi Devleti Tarihi*, Ankara, Kimlik Yayınları.
- Deubel, H., (1982), "Vorwort", Hüls, Hans u. Hoppe, Hans (Bearb.), *Engelbert Kaempfer zum 330. Geburtstag Gesammelte Beiträge zur Engelbert-Kaempfer-Forschung und zur Frühzeit der Asienforschung in Europa*, ss. 11-14. Lippische Studien, Band 9, Lemgo, Wagener Verlag.
- Erdoğan, E., (2017a) "Safevi Devleti'nde Harem", *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi / Journal of Turkish History Researches*, Yıl/Vol. 2, Sayı/No. 1 Bahar/Spring 2017, ISSN (çevrimiçi): 2459-0185 ISSN (basılı): 2548-091X, ss. 23-47.
- Erdoğan, E., (2017b), "Safevi Tarihine Dair Bir Bibliyografya Denemesi: XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Safevi Devleti'ne Giden Bazı Seyyahlar ve Seyahatnâmeleri", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, sy.1 (2017), ss.11-25.
- Gündüz, T., (2008), "Safeviler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.35, s.451-457, İstanbul.
- Hinz, W., (Hrsg.), (1984), "Einführung" zu *Engelbert Kaempfer: Am Hofe des persischen Königs 1684-1685*, 1. Aufl., Thienemann, Edition Erdmann, Stuttgart.
- Hüls, H., (1982), "Auf den Spuren Engelbert Kaempfers im Iran", Hüls, H. u. Hoppe, H. (Bearb.), *Engelbert Kaempfer zum 330. Geburtstag Gesammelte Beiträge zur Engelbert-Kaempfer Forschung und zur Frühzeit der Asienforschung in Europa*, ss. 167-182, Lippische Studien, Band 9, Lemgo, Wagener Verlag.
- Kaempfer, E. (1982), "Medizinische Dissertation über zehn fremdländische Beobachtungen. Aus dem lateinischen übersetzt von Hals Hüls und Rothraut Müller König", *Engelbert Kaempfer zum 330. Geburtstag Gesammelte Beiträge zur Engelbert-Kaempfer-Forschung und zur Frühzeit der Asienforschung in Europa*, Lippische Studien, Band 9, Hüls, H. u. Hoppe, H. (Bearb.), ss.31-61, Lemgo, Wagener Verlag.
- Kaempfer, E. (1984), *Am Hofe des persischen Großkönigs 1684-1685*, Hrsg. Walther Hinz, 1. Aufl., Thienemann, Stuttgart, Edition Erdmann.
- Meier-Lemgo, K. (1960), *Engelbert Kaempfer erforscht das seltsame Asien*, 2. und erweiterte Auflage, Hamburg, Verlag de Gruyter & Co.
- Möhlmann, R., (2008), *Leonhard Rauwolf und Engelbert Kaempfer – Zwei Forschungsreisen verschiedener Zeiten und die Rückwirkungen ihrer Unternehmungen auf Europa*, Norderstedt Grin Verlag.
- Roemer H. R., (1986), *The Safavid Period*, The Cambridge History of Iran, C.6, Cambridge, Cambridge University Press.
- Santamaria, R. V., (2015), *İspanyol Elçi Garcia de Silva Y Gigueroa'nın gözüyle Safevi Şah Abbas Döneminde Ziyafet Merasimleri ve Kadınların Durumu*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ankara.

⁵²Hüls, 1982, s. 167.

⁵³Deubel, 1982., s. 12.

⁵⁴Hüls, 1982.